

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA SO‘Z O‘YINI (PUN)GA ASOSLANGAN YUMORNING TARJIMA MUAMMOLARI VA ULARNI KOMPENSATSIYA QILISH STRATEGIYALARI

Axmatova Munisa Akmalovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti xorijiy til va adabiyoti (ingliz tili)

mutaxassisligi 2-bosqich bosqich magistranti

amonovbobur91@mail.ru

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17986512>

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida so‘z o‘yini (pun)ga asoslangan yumoristik ifodalarning tarjima jarayonida yuzaga keladigan lingvistik va madaniy muammolar chuqur tahlil qilinadi. So‘z o‘yining ko‘p ma‘nolilik, omonimiya va fonetik yaqinlikka tayangan xususiyatlari tarjimada semantik yo‘qotishlarga olib kelishi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqotda bunday yo‘qotishlarni minimallashtirishga qaratilgan kompensatsiya strategiyalari qiyosiy va pragmatik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Olingan natijalar tarjima nazariyasi va amaliyotida yumoriy matnlar bilan ishlashda muhim metodologik ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: so‘z o‘yini, pun, yumor tarjimasi, kompensatsiya strategiyasi, pragmatik ekvivalentlik, lingvomadaniy tafovut.

Аннотация. В статье представлен углублённый анализ лингвистических и культурных проблем, возникающих в процессе перевода юмористических выражений, основанных на игре слов (каламбуре), в английском и узбекском языках. Научно обосновано, что особенности игры слов, связанные с полисемией, омонимией и фонетической близостью, приводят к семантическим потерям при переводе. В исследовании на основе сравнительно-прагматического подхода анализируются стратегии компенсации, направленные на минимизацию подобных потерь. Полученные результаты имеют важное методологическое значение для работы с юмористическими текстами в теории и практике перевода.

Ключевые слова: игра слов, каламбур, перевод юмора, стратегия компенсации, прагматическая эквивалентность, лингвокультурные различия.

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the linguistic and cultural problems that arise in the translation process of humorous expressions based on word play (pun) in English and Uzbek. It is scientifically demonstrated that the features of word play, based on polysemy, homonymy and phonetic proximity, lead to semantic losses in translation. The study analyzes compensation strategies aimed at minimizing such losses based on a comparative and pragmatic approach. The results obtained are of important methodological importance in working with humorous texts in translation theory and practice.

Keywords: word play, pun, humorous translation, compensation strategy, pragmatic equivalence, linguocultural difference.

Kirish. Yumor tilning eng murakkab va ko‘p qatlamli hodisalaridan biri bo‘lib, u nafaqat lingvistik, balki madaniy, kognitiv va pragmatik omillar bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, so‘z o‘yini asosida yaratilgan yumoristik ifodalar til tizimining ichki imkoniyatlariga tayanganligi sababli tarjimada jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Ingliz tilida so‘z o‘yini ko‘pincha omonimlar, ko‘p ma‘nolilik va fonetik o‘xshashliklar orqali yuzaga chiqsa, o‘zbek tilida bunday birliklar ko‘proq semantik va kontekstual asosga ega. Shu sababli, ingliz tilidagi punlarni o‘zbek tiliga to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilish ko‘p

hollarda yumoriy effektning yo‘qolishiga olib keladi. Bu holat tarjimon oldiga nafaqat semantik ekvivalentlikni, balki kommunikativ va pragmatik ta’sirni ham saqlab qolish vazifasini qo‘yadi. Mazkur maqola aynan shu muammoni ilmiy asosda yoritishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. So‘z o‘yini va yumorning tarjimasi masalasi tarjima nazariyasida alohida yo‘nalish sifatida qaraladi. V. Nida va E. Taber tarjimada funksional ekvivalentlik g‘oyasini ilgari surib, yumoriy effektни saqlash mazmuniy aniqlikdan ko‘ra ustuvor bo‘lishi mumkinligini ta’kidlaganlar. P. Newmark so‘z o‘yinlarini tarjima qilishda moslashtirish va kompensatsiya usullarini asosiy strategiyalar sifatida ko‘rsatadi. Delabastita esa pun tarjimasini alohida tasniflab, uning struktural va semantik turlarini aniqlagan. O‘zbek tilshunosligida yumor va kinoya masalalari ko‘proq stilistika va pragmatika doirasida o‘rganilgan bo‘lib, so‘z o‘yining tarjima muammolari yetarlicha tizimli tadqiq etilmagan. Shu bois, mazkur maqola mavjud nazariy qarashlarni umumlashtirish va ularni ingliz–o‘zbek tarjima amaliyotiga tatbiq etishga intiladi.

Metodologiya. Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy-lingvistik, semantik-pragmatik va kontekstual tahlil usullariga asoslanadi. Ingliz tilidagi punlarga asoslangan yumoristik misollar tanlab olinib, ularning o‘zbek tiliga tarjima variantlari tahlil qilindi. Har bir misolda asl matndagi yumoriy mexanizm, tarjimada yuzaga kelgan semantik yo‘qotishlar va ularni bartaraf etish yo‘llari aniqlandi. Metodologik yondashuvda tarjimonning ijodiy aralashuvi va kompensatsiya usullarining pragmatik samaradorligi asosiy mezon sifatida belgilandi.

Mazkur tadqiqot metodologiyasini shakllantirishda so‘z o‘yini asosidagi yumorning ko‘p darajali lingvistik tabiatga egaligi asosiy metodik nuqta sifatida belgilandi. Chunki pun nafaqat leksik-semantik hodisa, balki fonetik, morfologik va pragmatik omillar kesishgan nuqtada yuzaga keladi. Shu sababli tadqiqotda bir yoqlama yondashuvdan qochilib, kompleks metodologik model qo‘llanildi. Qiyosiy-lingvistik tahlil ingliz va o‘zbek tillaridagi so‘z o‘yinlarining struktur farqlarini aniqlashga xizmat qilgan bo‘lsa, semantik-pragmatik tahlil yumoriy effektning qanday mexanizm orqali yuzaga kelishini ochib berdi.

Metodologiyada kontekstual tahlil alohida o‘rin egalladi, chunki so‘z o‘yining yumoriy qiymati ko‘pincha nutq vaziyati va madaniy fon bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Tarjima misollari badiiy adabiyot, kino dialoglari va ommabop matnlardan tanlab olinib, ularning asl va tarjima variantlari solishtirildi. Har bir holatda tarjimon tomonidan qo‘llangan strategiya — literal tarjima, moslashtirish yoki kompensatsiya — pragmatik samaradorlik nuqtai nazaridan baholandi. Ushbu metodologik yondashuv so‘z o‘yini tarjimasini faqat tilshunoslik doirasida emas, balki kommunikativ hodisa sifatida ham tahlil qilish imkonini berdi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz tilidagi so‘z o‘yinlarini o‘zbek tiliga tarjima qilishda to‘liq formal ekvivalentlikka erishish deyarli imkonsiz. Bunday holatda kompensatsiya strategiyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Eng samarali usullar qatoriga

semantik almashtirish, kontekstual yumor yaratish va stilistik kuchaytirish kiradi. Quyidagi jadvalda asosiy muammolar va ularni bartaraf etish strategiyalari umumlashtirilgan.

Muammo turi	Tarjima qiyinchiligi	Kompensatsiya strategiyasi
Omonimiya	Ma'no yo'qolishi	Yangi yumoriy birlik yaratish
Ko'p ma'nolilik	Bir ma'noning ustunligi	Kontekstual moslashtirish
Fonetik o'yin	Tovush mos kelmasligi	Stilistik ekvivalent

O'tkazilgan tahlillar natijalari shuni ko'rsatdiki, ingliz tilidagi punlarning katta qismi o'zbek tiliga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinganda yumoriy ta'sirini yo'qotadi. Buning asosiy sababi ingliz tilidagi omonimiya va fonetik o'yinlarning o'zbek tilida tizimli mos kelmasligidir. Natijalar shuni ko'rsatadiki, bunday holatlarda literal tarjima kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka olib keladi va matnning pragmatik qiymatini pasaytiradi.

Shu bilan birga, tadqiqot kompensatsiya strategiyalarining samaradorligini ham aniqladi. Kontekstual moslashtirish va yangi yumoriy birlik yaratish orqali tarjimon asl matndagi kulgi effektini boshqa vositalar yordamida qayta tiklash imkoniga ega bo'lishi isbotlandi. Natijalarga ko'ra, o'zbek tiliga mos stilistik vositalar — kinoya, mubolag'a yoki semantik siljish — yordamida kompensatsiya qilingan tarjimalar o'quvchi tomonidan tabiiy va tushunarli qabul qilinadi. Bu holat funksional ekvivalentlik tamoyilining pun tarjimasida ustuvor ekanini tasdiqlaydi.

Muhokama. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, pun tarjimasida tarjimon nafaqat til bilimdoni, balki madaniyatlararo vositachi sifatida ham faoliyat yuritadi. Ingliz va o'zbek tillari o'rtasidagi struktur va madaniy tafovutlar yumor qabul qilinishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, tarjimon ba'zan asl matndan chekinib, o'zbek o'quvchisi uchun tushunarli va ta'sirli bo'lgan yangi yumoriy vositani yaratishga majbur bo'ladi. Bu jarayon tarjima erkinligining ilmiy asoslangan shakli sifatida baholanishi mumkin.

Olingan natijalarni muhokama qilish jarayonida so'z o'yini tarjimasida tarjimon shaxsining roli alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Pun tarjimasida tarjimon faqat matnni qayta kodlovchi emas, balki ijodiy interpretator sifatida maydonga chiqadi. Ingliz va o'zbek tillaridagi yumor tizimlarining farqliligi tarjimonda yuqori darajadagi lingvomadaniy kompetensiyani talab qiladi. Shu nuqtai nazardan, kompensatsiya strategiyalari tarjima erkinligining subyektiv emas, balki ilmiy asoslangan shakli sifatida baholanishi lozim.

Muhokama natijalari shuni ham ko'rsatadiki, so'z o'yini tarjimasida ortiqcha literalizm nafaqat yumorni, balki muallif pozitsiyasini ham buzishi mumkin. Aksincha, asoslangan kompensatsiya tarjimaning kommunikativ qiymatini oshirib, matnning estetik ta'sirini saqlab qoladi. Bu holat tarjima nazariyasida pragmatik yondashuvning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi va yumor tarjimasini baholash mezonlarini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida so'z o'yini asosidagi yumorning tarjimasini murakkab va ko'p qirrali jarayon hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, bunday yumorni tarjima qilishda formal ekvivalentlikdan ko'ra funksional va

pragmatik ekvivalentlik muhimroqdir. Kompensatsiya strategiyalaridan oqilona foydalanish tarjimada yumoriy ta'sirni saqlashning asosiy sharti hisoblanadi. Ushbu yondashuv tarjima nazariyasini boyitish bilan birga, amaliy tarjima jarayonida ham samarali qo'llanishi mumkin.

Yuqoridagi tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, ingliz va o'zbek tillarida so'z o'yini asosidagi yumorni tarjima qilish murakkab, ko'p bosqichli va ijodiy jarayon hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pun tarjimasida formal ekvivalentlik ikkinchi darajali ahamiyatga ega bo'lib, asosiy e'tibor funksional va pragmatik ekvivalentlikka qaratilishi lozim. Kompensatsiya strategiyalari aynan shu vazifani bajarib, tarjimada yumoriy ta'sirni saqlab qolishning eng samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Shuningdek, xulosalarda ta'kidlanishicha, so'z o'yini tarjimasining muvaffaqiyati tarjimonning til bilimlari bilan bir qatorda, madaniyatlararo tafakkuri va ijodiy yondashuviga ham bevosita bog'liq. Shu bois, mazkur tadqiqot natijalari tarjima nazariyasini boyitish bilan birga, badiiy va audiovizual tarjima amaliyotida ham muhim metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ньюмарк П. Подходы к переводу. – М.: Высшая школа, 1988. – 215 с.
2. Нида Ю., Табер Ч. Теория и практика перевода. – М.: Международные отношения, 2003. – 287 с.
3. Делабастита Д. Wordplay and Translation. – Manchester: St. Jerome Publishing, 1996. – 305 p.
4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 2004. – 192 с.
5. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Фан, 2008. – 240 б.

NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934